

En årsoversigt – 2009

Af Lone Søderstrøm Nielsen

Folkekirkens holdning bliver oftere efterspurgt i politiske og samfundsmæssige spørgsmål. Det giver anledning til at holde den mere grundlæggende debat om kirkens rolle i dagens samfund i kog. Der debatteres i såvel politisk regi som i kirkelandskabet. Dette så man i årets løb et eksempel på i sagen om de afviste asylansøgere i Brorsons Kirke og politiets aktion i samme kirke. Også det globale klima blev et emne, som kirken engagerede sig i.

Rydningen af Brorsons Kirke

Da en gruppe irakiske asylansøgere i foråret fik afslag på opholdstilladelse og skulle sendes tilbage til Irak, søgte omkring 30 af dem tilflugt i Vor Frue Kirke i København den 15. maj og to dage senere i Brorsons Kirke på Nørrebro, hvor der var bedre plads. Antallet var nu kommet op på omkring 70. Sagen blev diskuteret fra mange forskellige synsvinkler, men fik en ny drejning, da politiet natten til torsdag den 13. august gik ind i kirken og anholdt nitten asylansøgere. Selve aktionen i kirken foregik forholdsvis fredeligt, men udenfor kom det til et sammenstød mellem politiet og demonstranter.

Med undtagelse af biskop Kjeld Holm (Århus Stift) som følte, at respekten for kirkerummet var brudt, bakkede biskopperne op omkring politiets aktion. »Kirken blev allerede misbrugt, da man lod irakerne flytte ind og efterfølgende sendte det signal, at det ville gavne deres sag.« Lød det fra biskop Kresten Drejergaard (Fyens Stift). Samme holdning gav kollegaen biskop Lise-Lotte Rebel (Helsingør Stift) udtryk for: »Vi lever i et retssamfund, som jeg har tillid til. Det er tragisk, at mennesker så længe skal leve i uvished om deres fremtid, men jeg kender ikke de enkelte sager og kan ikke sige, om der er sket fejl eller ej. Men kirkerummet kan altså ikke bruges som et »helle« i forhold til den lovgivning, som i øvrigt findes i retssamfundet.« (*Kristeligt Dagblad* – Kr. D. 14. 8.)

Politiets aktion delte kirkelandskabet i to grupper. Medio august havde 398 med en underskriftsindsamling på Internettet tilkendegivet, at de fandt politiets aktion krænkede kirken. »... kirken er et særligt rum til gudstjeneste og bøn og skal respekteres som sådan. Det er derfor utilstedeligt, at kirkerummet krænkes som det skete ved aktionen ...«.

76 andre kom med en erklæring til opbakning af politiaktionen: »Det er misbrug af kirkens rum, når man giver rum til kampagner mod det verdslige retssamfunds afgørelser og påberåber sig en særlig hellighed, som unddrager sig almindelig ordenshåndhævelse. ... Kirkens plads er under ordet, som alene helliger huset, ikke over samfundets ret.« (Kr. D. 19. 8)

Diskussionen mellem de to grupperinger viste de seneste års tendens til, at enkelte sager deler kirken i to fløje på tværs af teologisk observans med en ofte meget heftig debat, der udspiller sig i medierne og på Internettet. Et eksempel var præsterne Katrine Winkel Holm og Thomas Reinholdt Rasmussen, der i 2006 havde stiftet Islamkritisk Netværk, men som ikke var enige i politiets aktion i Brorsons Kirke. Thomas Reinholdt Rasmussen fandt i denne sag, at man ikke som kirke ukritisk skulle give efter for statens indgreb (Kr. D., 24. 8.), mens Katrine Winkel Holm blev én af hovedfortalerne for det modsatte synspunkt.

Debatten omkring politiets aktion fyldte meget i medie billedet, men talte man deltagernes røster, så havde kun knap 25 % af præsterne med udgangen af august givet deres holdning til kende enten for eller imod. Hvad med de øvrige kolleger? Sognepræsten Susanne Ivalo Mønsted fra Christianskirken ved København havde ikke nævnt asylansøgerne i sin prædiken søndagen efter politiets aktion, som der var blevet opfordret til. Til *Kristeligt Dagblad* sagde hun den 17. august: »Men jeg indledte med, at der nok i disse dage herskede en vis forvirring om, hvem der er herre i Guds hus. Jeg synes, folk burde tænke over, om det er menighedsrådet? Eller præsten? Eller om det er lovens lange arm. Selv ser jeg ikke sagen sort/hvidt. Hvem har ret til at installere en masse mennesker i kirken? Præsten og menighedsrådet i Brorsons Kirke har skønnet, at sagen var værd at kæmpe for. Men andre vil mene, at de har misbrugt deres embede og deres hus.«

Hendes holdning og ikke mindst hendes spørgsmål viste måske et bedre billede af den generelle holdning i kirkelandskabet. Sagen var langt fra sort/hvid hverken i et politisk eller et teologisk perspektiv. Debatten havde taget hul på vigtige spørgsmål med teologisk dybde: tolkningen af den luthersk-evangeliske kirkes opfattelse af forholdet mellem kirke og stat, kirkerummets hellighed, forkyndelsen af evangeliet i kirkerummet og ud i dagens samfund.

Selv om politiets aktion havde været lovlig, følte mange, at en grænse var blevet overskredet, fordi det skete i kirkens rum. De to ritualer til kirkeindvielse blev bragt med ind i denne debat, og fra Københavns Universitet tolkede lektor Hans Raun Iversen kirkeindvielse som »en

slags kirkelig housewarming«, da det er handlingerne i kirken, der helliger rummet og ikke selve rummet, der er helligt. Alligevel kunne man se, hvor følsomt kirkerummet opfattes, da biskoppen over Fyens Stift, Kresten Drejergaard, udtalte til radioen: »Der er ingen mennesker i Danmark, som skal kunne forbedre deres retsstilling ved at besætte en kirke – eller for den sags skyld et offentligt lokum.« Denne meget bramfrie holdning og ikke mindst sammenligningen afstedkom en reaktion fra såvel gejstlige som politiske kredse. Fra Viborg Stift lød det fra biskop Karsten Nissen og domprovst Arndt Jessen Hansen, at selv om kirkens sten ikke var mere hellige end andre sten, så var rummet indviet til et bestemt formål: »Derfor erklærer folkekirkens kirkeindvielsesritual kirkens hus for at være »fredlyst«, og derfor har Folkeetinget vedtaget en lov om kirkers brug, der sætter grænser for, hvem der kan bruge kirkens rum og til hvilke formål. ... Naturligvis er kirken ikke et sted, hvor lovbrydere kan gemme sig for ordensmagten. Men midt i den ophedede debat må vi huske, at de afviste asylansøgere er desperate mennesker, og at børnefamilierne kæmper for deres børns fremtid. Måske de netop søgte først til domkirken og siden til Brorsons Kirke, fordi de vidste eller følte, at kirken er et fredlyst sted.« (Kr. D. 26. 8)

Adjungeret professor, ph.d. Lisbet Christoffersen anskuede problematikken fra et juridisk synspunkt, hvorudfra hun konkluderede, at »kirkerummet *har* en særlig karakter, der er beskyttet af lovgivningen, og som menighedsrådet og biskoppen, men ikke andre, er sat til at forvalte. Selv om gudstjenesterne er offentlige, er det samme ikke tilfældet med kirkebygningerne – de er hverken offentlige eller private, men selvejende. Men politiet har lov til at trænge ind også i ikke-offentlige bygninger med retskendelse eller for at afværge fare for den offentlige orden (men var det situationen?); og politiet kan anvende magt i proportionalt omfang til at bringe en ulovlig tilstand til ophør. ... Hvis et konkret menighedsråd i en konkret kirke anser kirkeasyl for et kirkeligt formål, så er der tale om en lovlig funktion.«¹

Sognepræsterne Thomas Ø. Aallmann og Torben Bramming hævdede kirkens plads i samfundet, hvor de talte for en upolitisk folkekirke for at »bevare dens sammenhængskraft«. Med henvisning til Valdemar Sejrs Jyske Lov fra 1241 frem til Grundloven er kirke og stat gået imod

1. *Dansk Kirketidende*, 2009, årg. 161, nr. 10, s. 208 f.

enkelte gruppers særinteresser. Derfor kan kirken ikke gå ind i en bestemt politisk sag, fordi »så skaber man den ulykkelige illusion, at Gud skulle mene noget ganske særligt om en bestemt sag – som nu den i Brorsons Kirke – og så fraskriver man nogle mennesker deres kristendom eller kalder dem dårlige kristne, fordi de politisk ikke mener det samme som en selv.« Er man uenig i en sag, kan man argumentere politisk i den lovgivende forsamling. Vælger man alligevel at handle imod det politiske flertal for at følge sin samvittighed og gå ind i en religiøspolitisk kamp, »skal der virkelig tungtvejende grunde til at gøre det! Hvis man nemlig suspenderer lovene og spillereglerne i et demokrati for at indføre sit personlige idealsamfund, så sætter man både stabiliteten, tilliden og sammenhængskraften i samfundet under pres.« De to kronikører foreslog, at de som ønskede at støtte de afviste irakiske asylansøgere skulle gøre det gennem et netværk og kunne passende rejse med dem tilbage til Irak for at hjælpe dem i gang dér: »Når man er så grebet af hellig indignation, at man er parat til at tilsidesætte landets lovgivende, dømmende og udøvende magt, så kunne en anden løsning end anarki og banders særinteresser være helt at hellige sig det karitative og stå ud fra Danmarks trygge rammer og følge ikke 2, men 10 mil med irakerne.« (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 26. 8.)

En anden indfaldsvinkel til kirkens rolle i samfundet gav MF, cand. theol. Ida Aukén (SF) med bl.a. en henvisning til Regin Prenters skrift *Kirken og retten*, hvori det fastholdes, at kirke og stat har hver sine opgaver, men at kirkens stemme alligevel er vigtig i forhold til staten. »Kirken skal være enhver statsmagts samvittighed. Den skal erindre staten om, at staten har til opgave at sørge for ret og retfærdighed, og den skal påpege, når staten gør uret. Kirkens opgave gælder altså ikke kun det religiøse sjæleliv, men også »det jordiske menneskeliv med nød og angst«. Det har i mange år været en vigtig del af evangelisk-luthersk teologi, at kirken havde noget at sige staten, når staten ikke forvaltede sin opgave ordentligt. »Kirken og retten« knytter endda dette ansvar helt tæt til præsteløftet.« (Kr. D. 29. 8.)

Efter politiets aktion i kirken kom der til at køre en debat omkring kirkens sognepræst Per Ramsdal. Han havde bebrejdet politiet for en hårdhændet fremfærd i kirkerummet, hvorefter politiet fremlagde en video, der viste, at politiet forholdt sig afventende og ikke var kampklædte. Dette fremkaldte en række vrede protester mod sognepræsten fra flere politikere, bl.a. kirkeminister Birthe Rønn Hornbech. Præsten stod fast på sin vurdering af situationen, da han kom til kirken en time

efter aktionen var gået i gang. Per Ramsdal overvejede at anlægge injuriersag mod politikernes beskyldninger mod ham for at lyve, men opgav.

Sagen eskalerede, da *BT* den 4. 9. beskyldte Per Ramsdal for at være bagmand i et netværk, der skjulte illegale flygtninge. En historie avisen havde skrevet på baggrund af en telefonsamtale med præsten, hvor en journalist foregav at ville huse flygtninge. Dansk Folkepartis retsordfører, Peter Skaarup, krævede samme dag præsten fyret. Per Ramsdal tog til en samtale hos biskop Peter Skov-Jakobsen (Københavns Stift), der indskærpede, at præsten skulle overholde landets love, hvorefter Per Ramsdal blev sendt på tre ugers ferie. Der var dog kritik mod Peter Skaarups udtalelse, bl.a. fra professor i statskundskab ved Københavns Universitet, Tim Knudsen: »Det er et udtryk for, at Dansk Folkeparti ikke respekterer magtens tredeling. De vil både blande sig i domstolene og den udøvende magts detaljer. Men folketingspolitikere bør lade være med at fare ud og blande sig i alle mulige forvaltningsmæssige spørgsmål – i dette tilfælde en noget indviklet sag mellem folkekirken og kirkeministeren. Det kan umuligt være en sag, som er belyst til bunds allerede.« (Kr. D. 5. 9.)

Sagen endte i Pressenævnet, hvis kendelse blev offentliggjort 25. 11.² Pressenævnet fandt, at offentliggørelse af optagelser med skjult mikrofon som hovedregel ville være i strid med god presseskik. Derudover var dokumentationen i artiklen fremprovokeret »ved urigtige angivelser og uden præsentation af journalisten.« Dog mente nævnet i denne sammenhæng, at det kunne have en samfundsmæssig interesse, fordi det er strafbart at hjælpe udlændinge til ulovligt ophold i landet. Derfor fandt nævnet det ikke kritisabelt, at samtalen blev offentliggjort. Til gengæld fandt nævnet ikke belæg for at betegne præsten som »bagmand« og udtalte kritik af overskrifternes formulering.

Klimatopmødet i København

Klimaet var på den politiske dagsorden i hele verden i 2009 ikke mindst herhjemme, hvor København var vært ved FNs Klimakonference i december. Man kan spørge om det teologiske perspektiv i et politisk topmøde, men i folkekirkeligt regi er der gennem de seneste år bakket op omkring at tage ansvar for energiforbruget ikke alene ud fra et sam-

2. Pressenævnets kendelse i sag nr. 2009-6-0892. Offentliggjort på www.retsinformation.dk.

fundsmæssigt synspunkt, men også som en naturlig respekt for Guds skaberværk og i et næstekærligt perspektiv for at kunne bevare og dele jordens ressourcer retfærdigt. På hjemmesiden grønkirke.dk kunne sognene hente inspiration til, hvordan man bliver en grøn kirke. Her var 48 forskellige tiltag, hvor en kirke skulle kunne tilslutte sig mindst 25 af de foreslåede aktiviteter, fordelt med mindst 2 tiltag inden for hver af seks kategorier. Disse var 1) gudstjenesteliv, 2) information, undervisning og diakoni, 3) kirkens indkøb, 4) kirkens anvendelse af energi, 5) kirkens transport og 6) behandling af kirkens affald.

»Var Jesus mon CO₂-bevidst?«, spurgte lektor Mickey Gjerris fra Københavns Universitet i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 11. 3. Hans svar var, at selv om Jesus ikke talte om CO₂-kvoter, så vil det være naturligt for menigheden i en nutidig tolkning af evangeliet også at gå ind i debatten og klimaforandringer. Lektor Gjerris gav seks gode grunde til, at kirken aktivt er med: 1) en besparelse på vand, elektricitet og varme er også en økonomisk besparelse, hvor pengene i stedet kan bruges til at udbrede evangeliet; 2) klimaforandringerne vil også ramme de kristne; 3) det er politisk korrekt at være med i klimadebatten! Lektor Gjerris medgav, at de tre første grunde var rent egoistiske, hvad han ikke mente, der umiddelbart var noget forkert i. »Men det handler ikke kun om at overleve som kirke. Det handler om budskabet – om, hvorfor vi er der, og hvad kristendommen står for.« Det handler 4) om evangeliets budskab om næstekærlighed og om at sørge for at opretholde livet for hinanden, 5) om at tage ansvar for det overforbrug af naturens ressourcer, som alle har del i samt 6) at genopdage naturteologien, hvor vi er sat til at passe på den jord, Gud har skabt og vise respekt for skaberværket.

Dr. theol. Ole Jensen anskuede klimakrisen ud fra et etisk synspunkt: »Med hvilken ret udrydder vi nulevende mennesker på et blitzkort klotdehistorisk øjeblik hundredtusindvis af arter, som har været millioner af år eller mere om at blive til? Med hvilken ret fattiggør vi, et par enkelte overmodige generationer, kloden i dens mageløse mangfoldighed for al overskuelig fremtid?« Ole Jensen ønskede et opgør med det natursyn, der tolker 1. Mosebog 1, 28 hvor mennesket er skabt i Guds billede til at herske over alt levende, som et mandat til at gøre med jorden, som man vil. I stedet skal dette bud ses som en pligt til at beskytte det levende; et sted at begynde kunne være at gøre op med en ensidighed omkring økonomisk vækst og overforbrug som det eneste mål. »Tilværelsen har en dimension, hvor det afgørende ikke er arbejde og aktivitet og produktivitet, men at tage imod og skønne på det, vi bare får »givet«

med lyset, luften, farverne, livsformerne, landskaberne, skyerne, himmelhvælvet.» (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 31. 3.)

Sognepræsten Martin Ishøy – med en ph.d.-grad i miljøetik – præsenterede sin bog *Klimaklar kristendom – miljøteologiske begrundelser* på Forlaget Anis i efteråret. Her blev det også meldt ud, at kristendommen har noget at bidrage med i en debat om klimaet, fordi klimaet er en del af skaberværket. Mennesket er sat til at forvalte jorden og drage omsorg for sin næste, hvorfor det vil være naturligt at give naturen, miljøet og klimaet en plads i den kristne teologi. Men den vestlige verden er endt i et forbrugssamfund, der med sin grådighed har fjernet sig fra den kristne tanke.

Klima- og energiminister Connie Hedegaard (K) viste også hen til, at klimaproblematikken indebar etiske valg, hvor den kristne etik var relevant. Hun understregede, at politik og religion efter hendes mening ikke burde blandes sammen, men »at religionen, ikke mindst kristendommen, har en evne og et sprog til at sætte ord på det, der rækker ud over os selv. Ud over dagen og vejen. Religionen bærer fortællingen om det fællesskab, der rækker ud over det enkelte individ, og hvor hvert enkelt menneske har det som opgave at tage et ansvar, der rækker ud over os selv. Det ansvar kan kirkelige kredse betone.«³ I forbindelse med topmødet blev der i Københavns Domkirke holdt en stor økumenisk gudstjeneste den 13. december. Kongehuset, konferencedeltagere og en lang række kirkelige organisationer deltog i gudstjenesten, som var arrangeret af Danske Kirkers Råd, Folkekirkens Nødhjælp og Kirkernes Verdensråd. Prædikant var ærkebiskoppen af Canterbury, Rowan Williams.

Gudstjenesten sluttede med 350 klokkeslag. Grøn Kirke og Danske Kirkers Råds Klimagruppe havde opfordret til en særlig symbolsk klokkeringning, ikke blot i domkirken, men over hele kloden. Et medlem i klimagruppen, biskop Peter Fischer-Møller (Roskilde Stift) beskrev det således: »Der skal kaldes til lovsang for Guds grønne jord og til bøn for os, som lever på den, at vi må få mod til at træffe de beslutninger og iværksætte de forandringer, der skal til, for at Jorden kan blive ved med at være en grøn oase midt i et ubegribeligt stort ørkenliggende univers. Det er, hvad det handler om, når der kaldes til gudstjeneste i København og landet over den 13. december, når klokkerne i den

3. Ministerens lille artikel kunne læses på Roskilde Stifts hjemmeside.

forbindelse her og i lande over hele Jorden slår 350 slag for de 350 millionede CO₂ i atmosfæren, som verdens førende klimaforskere siger, vi skal holde os under for at undgå, at den globale opvarmning løber løbsk.« (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 16. 10.)

Opfordringen til denne ringning fik en meget blandet modtagelse: var det en religiøs eller verdslig ringning? Og var svaret det sidstnævnte, var der så søgt tilladelse hos kirkeministeren? Præster debatterede for og imod, og i Folketinget drøftede politikerne sagen. Biskopperne meldte den 30. 10. ud, at ringningen var i forbindelse med en kirkelig handling – uden at debatten af den grund stoppede.

Konflikten i Gaza

Årets begyndelse var præget af den islamiske organisation Hamas' raketangreb mod Israel, der svarede igen med bombning af Gazaområdet. Israel blev kritiseret i den politiske verden for at fare for voldsomt frem, ikke mindst med bombning af civile mål. Natten mellem den 4. og 5. januar blev tre mobile sundhedsklinikker, som finansieres af danske midler, bl.a. Folkekirkens Nødhjælp, bombet af israelske styrker og endnu en danskstøttet klinik, der behandlede børn og gravide, blev ramt og fuldstændigt ødelagt den 10. januar. Den sidste bombning fik biskopperne – med undtagelse af biskop Lise-Lotte Rebel (Helsingør Stift) og biskop Steen Skovsgaard (Lolland-Falsters Stift) – til at komme med en kritik. De to biskopper, som ikke ønskede at være medunderskrivere på udtalelsen, følte, at erklæringen kunne tolkes som valg af side i konflikten.

I udtalelsen fra de otte biskopper – bragt i pressen den 14. januar – lød det bl.a.: »Så sent som i pinsen sidste år samlede danske menigheder ind til sundhedsarbejdet på klinikken, og de danske menigheder kan derfor siges at have en slags ejerskab til klinikken og dens arbejde. Derfor føler vi et stærkt behov for at udtrykke vores afstandtagen til den aktuelle bombning af denne kirkelige/humanitære klinik. En bombning af den direkte humanitære indsats over for børn og gravide kvinder kan ikke forsvares. ... Vi vil på det kraftigste opfordre til, at krigens parter overholder de internationale konventioner omkring beskyttelse af civile i krigssituationer og omkring retten til at modtage humanitær nødhjælp.«

Biskoppernes reaktion vakte opsigt i kirkehistorisk henseende, da det ikke er så almindeligt, at man kommer med en fælles udtalelse og i denne sammenhæng tilmed udtalte sig om et udenrigspolitisk emne.

Alligevel var der fra videnskabelig side⁴ den holdning, at selv om det var usædvanligt, var biskoppernes handling inden for rammerne af, hvad man kan tillade sig som biskop.

Danskernes tro – Folkekirkens forkyndelse

Morgenbøn i skolerne

Må man bede Fadervor i folkeskolen? Det drejer sig faktisk kun omkring 1 % af skolerne, hvor der endnu bedes morgenbøn, men den ateistiske forening Humanistisk Samfund rejste en debat, der fik megen medieomtale. De berørte skoler frabad sig den megen omtale og var kedede af, at en tradition, de fleste var glade for, nu blev problematiseret. (Kr. D. 15. 1.)

Journalisten og præsten Sørine Gotfredsen reflekterede over, hvorvidt humanisterne havde tænkt nærmere over, hvad det egentlig var, de ville have forkastet. »... i angrebet på fadervor afslører humanisterne, at de ikke kan se det religiøse som en selvstændig tildragelse i livet. Eller fremsigelsen af en bøn som en fri handling. På den måde reducerer de deres medmennesker til væsener, der i vid udstrækning er dømt til at modtage det omgivende passivt, og derfor stræber de efter at skabe et tomt og værdineutralt rum uden for meget tradition og overleveret gods. Og frem for alt uden nogen som helst tanke om transcends og højere myndighed. For kun i et sådant goldt og profant defineret rum tør de stole på, at det forsvarsløse menneske kan være til stede uden at lide sjælelig overlast.« (Kr. D. 10. 1.)

Også minikonfirmandordningens og konfirmationsundervisningens tilknytning til skoleskemaet fik en omgang af Humanistisk Samfunds talsmand, antropologen Dennis Nørmark i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 15. 1.: »Gennem minikonfirmandordningen starter missionen tidligt i folkeskolen. Fra 3. klasse kan de påvirkelige børn komme en tur over i kirken om eftermiddagen. Ordningen sker i tæt samarbejde med skolen, og dermed giver staten grønt lys for indoktrinering.« Til gengæld håbede Dennis Nørmark, at Humanistisk Samfund i en nær fremtid ville kunne tilbyde ceremonier som erstatning for kirkens dåb, konfirmation, vielse og begravelse.

4. Professor Martin Schwarz Lausten, lektor Hans Raun Iversen og lektor i kirkehistorie Kurt E. Larsen. (Kr. D., 14.-16.1.)

Sognepræst Jacob Holm fra Århus valgte at se ateisternes udfald i et positivt lys: »Med Humanistisk Samfunds støjende måde at ville uddydde fadervor på – selv på de sidste skoler, hvor bønnen bedes – er der pludselig skabt en debat, som aldrig før har fundet sted. Spørgsmålet, om fadervor skal bedes på skolerne, er jo egentlig en anakronisme, for på hvor mange skoler bedes fadervor overhovedet?« (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 17. 1.) Den store opmærksomhed mod fadervor og kristendommen så pastor Holm derfor som en styrkelse til at stå ved, at faktisk mere end 80 % af befolkningen er kristne. Men morgensang og bøn i skolerne kunne også »i praksis være en daglig indrømmelse af andres ret til religionsfrihed. Særligt hvis der i ny og næ indførtes ikke-kristne former for bøn på skolerne. Så skulle kristne anerkende andres ret til udøvelsen af offentlig religion, ligesom ateister og muslimer skulle opøves i den praksis, det er at udøve religionsfrihed over for de mange kristne, som de gerne vil stå ved og vælge fadervor til.«

Flere biskopper undrede sig over ateisternes udfald mod de få skoler, hvor der bedes Fadervor, mens ateisterne åbenbart valgte at ignorere en konference »Den 9. intelligens«, som blev afholdt i København den 5. februar. Her var emnet spiritualitet som et redskab for lærere og pædagoger med en deltagerstare på omkring 350, og den burde – i biskoppernes øjne – da være af større interesse for ateismens sag! (Kr. D. 6. 2.)

Er der skepsis over for fadervor i skoleregi, så er der ude i sognene blandt unge forældre stor interesse for de tiltag, som kirken gør i form af babysalmesang eller spaghettigudstjeneste. I denne sammenhæng er dåbstræf, hvor man indbyder forældre og dåbsbarn til at fejre årsdagen for barnedåben, ved at blive populært. »Unge forældre er meget motiverede for at lære om teologiske spørgsmål i forbindelse med deres barn, men det skal foregå som oplæring i dialog med præsten, ikke som belæring, for ellers vil de ikke deltage. ... Her er dåbstræf en god idé, som oven i købet kan være menighedsopbyggende ved at knytte forældrene til kirken, samtidig med at der opbygges et netværk blandt dåbsforældrene« lød vurderingen fra rektor Eberhard Harbsmeier fra Teologisk Pædagogisk Center i Løgumkloster. (Kr. D. 10. 1.)

Men ateisterne måtte selv stå for kritik i en bog af cand.mag. Lars Christiansen og cand. theol. Lars Sandbeck: *Gudløse Hjerner – Et opgør med de nye ateister*, Informations Forlag, hvor der især blev rettet kritik mod Ateistisk Selskab og Humanistisk Samfund for en »smædekampagne« mod folkekirken. Ateisterne blev bl.a. beskyldt for at plagi-

ere kirkens ritualer, som de samtidig afviste. Bogen blev modtaget med blandede følelser i kirkelandskabet. Flere forholdt sig kritisk til de to forfatters sammenligning af ateisternes menneskesyn med nazismens. Sognepræst Thomas Reinholdt Rasmussen, der anmeldte bogen i *Præsteforeningens Blad*, 2009, 40, s. 840 ff., fandt bogen »yderst tiltrængt«. Forfatterens angreb mod den nye ateisme ud fra en humoristisk vinkel var »nødvendigt«, ligesom anmelderen pegede på bogens behandling af ateisternes modstand ikke kun mod kirken, men hele den humanistiske kultur. »Så kampen mod den nye ateisme er ikke kun en åndskamp. Det er også en kamp om dannelse.«

Darwinismen

Charles Darwins 200 års fødselsdag den 12. februar blev fejret året igennem. I en tid da evolutionslæren – stadig – bliver brugt i konflikt med religion i almindelighed og kristendommen i særdeleshed, skabte fødselsdagen endnu en debat omkring darwinismen og den kristne skabelsestro. Det tankevækkende i denne debat er, at det primært er ateismens talsmænd, der påpeger den kristne tro og evolutionslæren som uforenelige modstandere, mens det fra biskopper til universitetsteologer lyder, at Charles Darwin har medvirket til at give frihed til et mere nuanceret billede af Gud og Skabelsen. Friheden kommer, når man klart kan definere, hvad der hører ind under henholdsvis naturvidenskabens og teologiens område. Darwins evolutionslære handler om livets udvikling, mens teologien går ind i de metafysiske spørgsmål omkring livets mening. Professor i dogmatik ved Københavns Universitet, Niels Henrik Gregersen, tog udgangspunkt i denne skelnen i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 14. 2., hvori han oplevede Darwins indflydelse på teologien positivt, fordi der er blevet åbnet for en dybere forståelse af menneskets biologi og det fysiske liv. Men »efter Darwin« er der stadig spørgsmålene om tilværelsens mening, og her kommer kristendommen med sit svar: »Efter Darwin må teologien igen sætte korset i centrum. For død og smerte hører med til den biologiske eksistens, så snart udviklingen når et vist niveau. Men Gud har ikke bare skabt en verden – og så ladet den være. Gud er »den dybe sammenhæng« midt i alt, smerter såvel som glæder. Kristendommens tanke om inkarnationen indebærer, at Gud går med ind i dødens, smertens og angstens verden. ... Gud går ind i skidtets verden og deler vilkår med spurven og græsset. Denne tanke om Guds »dybdeinkarnation« kendte Darwin ikke fra sin samtids victorianske teologi, der skyede alt snavs. Men Guds vej ind i kødets verden er forudsætningen for et teologisk svar på Darwins anfægtede

spørgsmål: Hvordan kan den gode Gud virkelig have skabt en verden med så megen død og smerte?»

I Danmark er der i modsætning til andre lande, f. eks. USA, ikke de store konfrontationer mellem naturvidenskab og tro, bl.a. fordi der er en lang tradition for at give plads til, at naturvidenskab og troen opererer inden for hvert sit område, jf. ovenfor. Denne tradition går langt tilbage, og ph.d.-studerende ved Aarhus Universitet, cand.mag. Hans Henrik Hjerimitslev, så tilbage på mødet med Darwins teorier i 1860'erne i Danmark, hvor fritænkerne ikke blot tog Darwin til indtægt for et sekulært samfund, men også så hans videnskab som en sejr over kristendommen. I den kristne lejr anerkendte man gerne Darwins videnskabelige arbejde, dog med en klar grænse for, hvad de videnskabelige teorier skulle og kunne bruges til. Mens man i Indre Mission ikke debatterede evolutionslæren synderligt, valgte grundtvigianerne at nytolke Grundtvig med fokus på hans kirkelige anskuelse af dåb, nadver og trosbekendelsen som det centrale, der gik forud for skriftteologien. Derved kom kristen tro og udviklingslære ikke i konfrontation, men kunne eksistere side om side – også i højskolebevægelsen og den grundtvigske fløj i kirken. (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 11. 2.)

Professor i systematik ved Aarhus Universitetet Viggo Mortensen, reflekterede over darwinisters behov for at gøre kristne til »mørkemænd«, og pegede på faren ved at gøre naturvidenskaben til en erstatning for en religiøs tro. »Darwinismen er en – inden for sit område – vedbevidnet videnskabelig teori. Men når den, som det ofte sker, gøres til livsanskuelse, så antager den selv religiøs karakter. Også videnskaben har sine myter, riter og dogmer. I videnskabens tempel kan vækkes lige så stærke følelser som i religionens, og videnskabens præsteskab har større indflydelse, end det religiøse nogensinde har haft.« (Kr. D., 12. 2.)

Som i de foregående år er det ikke så meget ateismen, der vækker bekymring i kirkens indre liv, men derimod den store interesse for østens religioner, især buddhismen er blevet populær blandt danskerne. Selvom man er konverteret, forbliver mange som medlemmer i Folkekirken uden at tænke over, at den nye religions uforenelighed med kristendommens budskab. Holdningen blandt gejstlige er, at kirken skal blive bedre til at forkynde kristendommen og gøre forskellene klar i forhold til andre religioner.

Staten og kirken

Bispevalget i København

Den 30. august blev Københavns nye biskop Peter Skov-Jakobsen ind-

sat i domkirken. Erik Norman Svendsen gik på pension, men fortsatte som kongelig konfessionarius.

Da det første møde i forbindelse med bispevalget fandt sted den 8. januar havde allerede seks kandidater meldt sig, og det kom op på i alt syv, hvor Niels Henrik Olesen, sognepræst i Simon Peter Kirke i København, dog ikke fik samlet de nødvendige stillere til den 5. marts. Følgende seks kandidater blev det til:

1. Kaj Bollmann, generalsekretær i Kirkefondet
2. Andreas Christensen, sognepræst i Frihavn Kirke, København
3. Anders Gadegaard, domprovst i København
4. Tine Lindhardt, generalsekretær i Bibelselskabet
5. Peter Skov-Jakobsen, sognepræst i Holmens Kirke, København
6. Asser Skude, sognepræst i Kapernaums Kirke, København.

Da valgkampen gik i gang, var ingen af kandidaterne en oplagt vinder. Peter Skov-Jakobsen have fået en bred opbakning i stiftet, hvilket gjorde ham til en seriøs konkurrent til Anders Gadegaard, der måske var det mest oplagte emne med en administrativ erfaring fra såvel sine år som domprovst i stiftet som i international kirkelig sammenhæng. Men Anders Gadegaards engagement for palæstinenserne sag gjorde, at han også mødte en del modstand. Peter Skov-Jakobsen havde fokus på gudstjenesten, ligesom sine medkandidater, men pegede også på social-etiske og samfundsmæssige spørgsmål. Tine Lindhardt markerede sig fra start med et klart budskab om, at der ikke skulle lukkes kirker, men åbnes og forkyndes evangelium, hvilket vakte begejstring blandt mange af tilhørerne til møderne. Hendes målsætning var, at budskabet skulle ud på en måde, så det kommer »ind i menneskers liv«. I en kronik i *Kristeligt Dagblad* 24. 1. beskrev hun fem punkter: sproget, kommunikation, nærvær, en kirke på mange måder og ledelse, som hun ønskede mere fokus på for at få kirkens budskab bragt ud. Andreas Christensen måtte høre for sin unge alder (født 1969), men klarede sig godt i debatten med sine svar, ligesom respekten omkring ham fra Frihavns sogn fik mange til at se ham som en kandidat, der kunne rykke i stemmerne. Hans budskab var *Kirker, der virker* for trods den megen kreativitet ude i sognene, var det ikke gjort godt nok. Han efterlyste handling og forandring, bl.a. »en ændring i den enkelte ansattes arbejdskultur. Som situationen er nu, bliver der ikke talt så meget om at skaffe flere medlemmer til kirken. De kirkelige livsformer tager stadigvæk mest udgangspunkt i at gøre de i forvejen interesserede mere inte-

resserede.«⁵ Kollegaen Asser Skude var fra samme årgang. Han var også kendt som en engageret og initiativrig sognepræst, der selvom han måske var den mindst kendte af kandidaterne i det store mediebillede alligevel formåede at markere sig i valgkampen. Hans kampagne tog især udgangspunkt i det projekt for hjemløse i Københavns nordvest-kvarter, han havde taget initiativ til, og som han brugte som forbillede for kirkens pligt til »at træde i karakter og formidle det kristne budskab.«⁶ Kaj Bollmann havde fået opbakning fra kirkens højrefløj, der samlet valgte at pege på ham som bispekandidat. Kirkens nærvær var for ham gudstjenestens nærvær og en vision om mulighed for altid at kunne finde en åben kirke. Alle former for gudstjeneste skulle have sin plads, hvor det er kvaliteten og ikke et gudstjenestehierarki med høj-messen i toppen, der tæller.

Tekniske problemer med stemmesedlerne, der viste sig at være ugyldige, da et kontrolnummer manglede i kuverternes hjørne, gjorde, at nyt materiale måtte trykkes og sendes ud den 4. maj med en udsættelse af optælling fra 14. maj til den 25. maj. Hermed var problemerne dog ikke ophørt! Vejledningen viste sig at have en trykfejl: »Stemmesedler, hvor der er anført andet end ét kryds, er gyldige.« Holdningen var, at vælgerne godt kunne gennemskue, at det skulle være »ugyldige« og oplysning om fejlen blev givet via telefonen og mail, men der var også bekymring for, at klager ville dukke op, såfremt det kom til et tæt løb mellem kandidaterne. Det endte med, at valgbestyrelsen den 10. maj bad Kirkeministeriet om at udpege et nyt valgsekretariat, som blev Fyens Stift. Problemerne fortsatte imidlertid også for den nye administration. Fristen for afgivning af stemmer blev den 8. juni kl. 12, hvor valgbestyrelsen havde gjort opmærksom på to dages længere ekspeditionstid på grund af fortrykt frankostempel på svarkuverten og opfordret til hurtigst muligt at sende sit svar efter modtagelse af materialet. Alligevel kom 62 stemmer for sent. Det udløste kritik fra flere fronter over, at der havde været Grundlovsdag og en weekend op til mandag den 8. juni, hvorfor det havde været svært at beregne ekspeditionstiden for afsending af sin stemme. Kirkeministeriet afviste dog at annullere valget med den begrundelse, at det var den enkelte stemmeberettigedes ansvar at stemmesedlen nåede rettidigt frem. Men den 22. juni klagede dom-

5. Kronik i *Kristeligt Dagblad*, 6. 5. 2009.

6. Kronik i *Kristeligt Dagblad*, 4. 5. 2009.

provst Anders Gadegaard og sognepræst Asser Skude sammen med menighedsrådsformanden ved Skt. Markus Kirke, Inge Nørballe, til ombudsmanden. »Der ligger cirka 60 ud af 1000 stemmer i et penge-skab, som er uåbnet, og det er nu dokumenteret, at tre fjerdedele af de stemmer har været næsten en uge undervejs. Vi er sikre på, at det ikke er folks egen skyld, så nu føler vi os tvunget til at gå til ombudsmanden,« forklarede Anders Gadegaard. (Kr. D. 23. 6.)

Problemer med bispevalget i Roskilde det forgange år og nu i København gav anledning til at diskutere om administrationen og reglerne om afstemning skulle ændres. MF Charlotte Dyremose (K) foreslog elektronisk afstemning over Internettet, hvilket blev positivt modtaget fra flere kirkeordførere. Men der var ved årets udgang ikke taget stilling til ændringer, hvilket betød, at bispevalget i Aalborg 2010 ville blive afviklet som de to andre valg.

Resultatet fra 8. juni var 257 stemmer til Kaj Bollmann og 214 til Peter Skov-Jakobsen. Anders Gadegaard kom på en tredjeplads med 206 stemmer fulgt af Tine Lindhardt med 192 og endelig Andreas Christensen og Asser Skude med henholdsvis 72 og 25 stemmer.

Den 16. juli blev valgkampen omsider afgjort med 608 stemmer til Peter Skov-Jakobsen og 353 stemmer til en bitter Kaj Bollmann, der dagen efter til *Kristeligt Dagblad* udtalte: »Valget var ikke for Peter, men imod mig. I sidste ende ønsker provsterne og det kirkelige establishment ikke en mand med mine visioner som biskop. Men nu har de fået det, som de vil have det, og jeg kan kun ønske dem tillykke med, at kampagnen mod mig er lykkedes.« Peter Skov-Jakobsen var i slutningen af valgkampen blevet bebrejdet, at han ikke havde været så meget fremme i medierne, og på et spørgsmål om, hvorvidt han havde det svært med medierne, lød svaret: »Jeg håber, jeg har det godt med medierne. Men der er meget, jeg skal lære i den sammenhæng. Så I skal ikke forvente, at jeg bliver en tavs biskop. Det er også vigtigt at formulere kirken ud i offentligheden, og jeg skal bestræbe mig på at gøre det tydeligt, enkelt og klart. Men offentligheden må også finde sig i, at jeg tør være kompliceret. Gud færdes på mere end en linje. Og det er rigtigt, at jeg nogle gange udtaler mig, som om jeg prædikede, men det undrer mig, at det falder for brystet. Det er jo en præst, der er biskop.« (Kr. D. 17. 7.)

Bispevalgkampe foregår i dag ikke blot til valgmøderne rundt om i stiftet eller i pressen, men i ligeså høj grad på Internettet, hvor der ikke blot kan hentes information, men også debatteres med de enkelte kandidater. Fordelen er let adgang til at få indhentet alle de oplysninger, man

kan ønske sig og derved danne sig et bredt billede af kandidaternes holdning og baggrund, men denne informationstilgang giver samtidig et flimrende billede, hvor brugeren af nettet skal have evne til at bevare overblikket og sortere blandt mange forskellige kilder. Kritikken af dette medie i valgkampen kunne være, at det til tider kommer til at minde om en større politisk valgkamp med spørgsmål og valgløfter, der vælter ind over Internettets brugere.

Stiftsråd

Lovforslaget om permanente stiftsråd, som blev fremsat 13. november 2008, blev midlertidigt standset på grund af politisk uenighed. Det var Dansk Folkeparti, der fandt, at beføjelserne i lovforslaget var udvidet til at gøre det til mere end blot et rådgivende og administrativt organ. Da der ikke kunne opnås enighed, valgte man fra politiske side at forlænge de eksisterende stiftsråd til 1. november 2009 og vente med færdigbehandling af lovforslaget indtil et nyt folketingsår. Det lykkedes imidlertid at finde en løsning inden sommerferien, således at loven blev vedtaget.

Tilsyn

Et tilbud fra Evangelisk Luthersk Netværk om et åndeligt tilsyn som alternativ til biskoppernes havde været benyttet af ti præster. Men i 2008 skrev biskopperne til Netværket, at det ikke kunne accepteres, at Netværket indgik aftaler med præster og menighedsråd om et sådant tilsyn. Netværket valgte at ændre ordlyden fra *tilsyn* til *vejlederordning*. (Kr. D. 27. og 30. 12. 2008) Brevet fra formanden for Evangelisk Luthersk Netværk af 4. 12. 2008 blev diskuteret ved biskoppernes møde i januar, hvor biskopperne konstaterede, »at Evangelisk-Luthersk Netværk (ELN) har taget biskoppernes kritik til følge og således erkender, at ELN ikke har mandat til at gennemføre tilsyn, hverken direkte eller supplerende.«⁷

Præstekår

I regeringens udspil fra 2007 havde der været et ønske om at ansætte biskopper på åremål, hvilket havde haft opbakning fra biskopperne.

7. Mødereferatet fra bispemødet den 5. og 6. januar i Københavns Bispegård kunne downloades fra Internettet.

Men det stillede lovforslag på tolv års ansættelse blev alligevel mødt med betænkeligheder. Biskop Kresten Drejergaard (Fyens Stift), som havde siddet med i arbejdsgruppen bag rapporten om åremålsansættelse, følte, at det i givet fald ville være »en ekstrem statsliggørelse af et kirkeligt embede«. (Kr. D. 9. 1.) Kritikken i høringssvarene gik bl.a. på, at man savnede en teologisk refleksion og begrundelse for at ansætte biskopper på åremål, samtidig kom også et ønske om at få provsteembedet medinddraget til åremålsansættelse. I den samme rapport var der også et forslag til at hæve pensionsalderen for gejstlige. I 2008 var den obligatoriske pensionsalder på 70 år blevet ophævet på arbejdsmarkedet, og nu gav Kirkeministeriet mulighed for, at gejstlige kunne blive til det 75. år. Både Præsteforeningen og Landsforeningen af Menighedsråd meldte i begyndelsen af året ud, at de ville være åbne over for et sådant lovforslag. Men der var også betænkeligheder. Formanden for Landsforeningen af Menighedsråd, Inge Lise Pedersen, var bekymret for, om det kunne blokere for unge præster, mens præsternes organisation ønskede en seniorpolitik indført. Kirkeministeren valgte at udskyde lovforslaget med åremålsansættelse og ændring af pensionsalder, men i det nye folketingsår kom det igen med i regeringens planer. Udkastet til et lovforslag om åremålsansættelse af biskopper og en hævelse af pensionsalderen for tjenestemandsansatte gejstlige blev sendt ud til høring 25. 11.

En af Kirkeministeriets arbejdsgrupper gav i december 2008 sit bud på *Uddannelse og efteruddannelse af præster* i Betænkning nr. 1503. Her kom man med nitten forslag, der tog udgangspunkt i en ny struktur for såvel uddannelse som efteruddannelse. Der var også taget højde for efteruddannelse af provster og biskopper samt en uddannelse for sogne-medhjælpere. Rapporten anbefalede et permanent kontaktforum mellem de to teologiske fakulteter og Folkekirken for at kunne støtte »til at ruste de studerende med faglig og praktisk viden og kompetencer i forhold til senere at kunne bestride et job som præst.«⁸ Samtidig anbefalede rapporten også, at studiet skulle signalere, at det henvendte sig til en bred målgruppe og ikke specifikt var en præsteuddannelse! Ét af de mere interessante forslag var en omorganisering af uddannelsen på Pastoralseminariet, som foresloges delt i tre perioder: to måneders teori,

8. Betænkningen kunne downloades fra Kirkeministeriets hjemmeside. Her kunne også hentes en sammenfatning af rapporten. Der er citeret herfra side 4.

tre måneders lønnet praktik i et sogn samt en måneds yderligere teori på Pastoralseminariet med tilknytning til praktiksognet. Under praktikopholdet ville praktikanten fungere som præst på den vejledende præsts ordination. Forskning og efteruddannelse skulle struktureres bedre, det samme gjaldt medarbejderudviklingssamtalen.

Betænkningen fik tillidsmand for præsterne i Rudersdal Provsti, sognepræsten Niels Vincens Grunnet til at pege på endnu et område, der fortjener opmærksomhed, nemlig præsternes løn- og ansættelsesvilkår. Bedre uddannelse, udviklingsmuligheder og arbejdsmiljø er vigtige, men for at kunne fastholde præster i embedet og tiltrække unge til det teologiske studie, er det ligeså vigtigt at se på de arbejdsvilkår, der er i dag for præsterne. Niels Vincens Grunnet nævnte en rådighedsordning, der misbruges på grund af stram økonomi, manglende normeringer, et job hvor præsten bor på sin arbejdsplads og står til rådighed døgnet rundt seks dage om ugen, men uden den økonomiske kompensation som andre akademikere med skæve arbejdstider har. Begynderlønnen for en præst ligger derimod på samme niveau som en ufaglært plejeassistent på et plejehjem. (Kronik i *Kristeligt Dagblad* 23. 2)

Lektor ved Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse, Erling Andersen, havde gennemgået 170 arbejdsrapporter fra nye præster, der i forbindelse med efteruddannelseskurser skal skrive om den første tid som præst.⁹ Rapporterne viser, at præsterne er glade for indholdet i deres arbejde, som opleves som meningsfyldt og fleksibelt, men selve rammerne for at udøve embedet kritiseres. Der savnes struktur omkring en god introduktion af nye præster i sognene ligesom kollegialt samarbejde og forholdet til menighedsrådene mangler klare rammer og mål. Lektor Erling Andersen pegede på vigtigheden af at få de ledelsesmæssige opgaver på plads, fordi det sikrer en positiv arbejdsplads, som de unge ønsker at søge til.

Nedgangen i studerende til de teologiske fakulteter i 2008 havde udløst en heftig debat mellem de to fakulteter omkring indhold i fremtidens studie, jf. *Kirkehistoriske Samlinger*, 2009, s. 308. Lektor ved Aarhus Universitet, dr.theol. Nils Arne Pedersen fortsatte denne i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 9. 2., hvori han gav udtryk for sin bekymring for, at »kernefagligheden« i studiet ville blive sat over styr, såfremt man valg-

9. Erling Andersen: *Et job med mening. Nye præster om deres arbejde*, København 2009.

te at fokusere på et studie, den enkelte selv skulle sammensætte med mulighed for fravalg af hebraisk og latin, tilvalg af ikke-teologiske fag og en centrering omkring anvendelsesorienterede fag. Det ville kunne give en uddannelse, der bliver fragmenteret og præget af et individuelt behov. Nils Arne Pedersen argumenterede for den teologiske kernefaglighed med den systematiske og historiske tilgang til faget, der rustet de studerende til at erhverve sig en dyb og fagspecifik teologisk viden og erkendelse af faget med henblik på at påtage sig et embede: »I vores lutherske tradition har præsten et særligt læreembede, idet menigheden har uddelegeret sin myndighed til en betroet person, der skal lære sand kristendom og sørge for, at gudstjenesten foregår på ordentlig vis.« Nils Arne Pedersen frygtede dette udhulet, fordi »(n)ogle debattører ser ud til at ønske et teologistudium, der er gearret til det, de ser som folkekirken nye virkelighed: At den er en indholdstom religionsanstalt, hvor præsten servicerer sine brugere og derfor skal have mange forskellige praksisorienterede kvalifikationer og kompetencer. Men folkekirken skal efter min opfattelse være en evangelisk-luthersk kirke, og teologien et videnskabeligt studium af kristendommen.«

Panikken over faldet i søgningen til det teologiske studie stilnede, da første prioritetsansøgere til efterårets studiestart steg med 37 % i København og 31 % i Århus. Studieleder ved Det Teologiske Fakultet i København, professor Kirsten Busch Nielsen, tilskrev det bl.a. den kraftige opfordring til de unge om at påbegynde et studie senest to år efter gymnasiet, mens dekan Carsten Riis fra Det Teologiske Fakultet i Århus mente, at fakultets egen kampagne havde båret frugt. Begge var de dog enige om, at fjernelse af kravet om historie på A-niveau nu gjorde, at også HF-uddannelsen var adgangsgivende. (Kr. D. 14. 7.)

Menighedsfakultetet i Århus sendte det første hold af nyuddannede bachelorer af sted i august, fjorten i alt, mens det nye hold, der startede var oppe på 31 studerende. En anden bachelor-uddannelse var undervejs, *Kristendom, kultur og kommunikation*, der blev godkendt af Undervisningsministeriet. Bag denne uddannelse stod bl.a. institutioner som Diakonissestiftelsen og SALT (Skandinavisk Akademi for Ledelse og Teologi). Målet med dette nye tiltag var en uddannelse, der sigtede mod en fremtid inden for kirkelige institutioner, f. eks. som sognemedhjælper.

Mens nye tiltag således så dagens lys, kunne en ældre institution *Pastoralseminariet* fejre 200-års fødselsdag med en jubilæumsbog om *Pastoralseminariet i København 1809-2009* af lektor ved Institut for Præsteuddannelse i København, Anita Hansen Engdahl og arkivar ved

Rigsarkivet, Christian Larsen. Selv om Pastoralseminariet har været udsat for kritik i sin 200-årige levetid, er biskop Frederik Münters vision fra 1808/09 om at ruste teologer til dygtige præster stadig aktuel. I 2002 blev Pastoralseminariets to afdelinger i henholdsvis Århus og København slået sammen med Præsternes Efteruddannelse til Institut for Præsteuddannelse. Hvad der forventes af fremtidens præster gav lektor Anita Hansen Engdahl et bud på i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 5. 5.: »I videnssamfundet er præstens opgave at vide og kunne mere om sit fag end andre og kunne bruge sin bedreviden. Fokus er derfor stadig fortolkning og forkyndelse: at lave gudstjenester, der er mere end events; prædikener, der er mere end foredrag; begravelses- og vielsestaler, der er mere end skåltaler; yde sjælesorg, der langt overgår terapeutens visdom og give konfirmanderne det, de »for Guds skyld« ikke må få at høre i skolen.«

Præsteløftet

Kristine Gardes ph.d.-afhandling om præsteløftet¹⁰ omfattede såvel den historiske baggrund som den juridiske gyldighed af det løfte, som enhver præst i Folkekirken siden 1870 har underskrevet. Her afløste det præsteeden fra Kirkeritualet af 1685. Er præsteløftet kun moralsk-etisk bindende eller har det også en retslig forpligtelse? Mens teologer og jurister sagtens kan enes om første del af spørgsmålet, er tolkningen af løftets juridiske følger delte, hvilket var udgangspunktet for afhandlingen, da »der er behov for en retsteologisk og kirkeretlig undersøgelse af præsteløftets nutidige status og betydning ...«. ¹¹ Afhandlingen var en gedigen gennemgang af præsteløftets historie med udgangspunkt i Luthers syn på embedet til selve indholdet i løftet anskuet fra forskellige vinkler, løftet sat i relation til forskellige præstesager ligesom alle biskoppernes holdning til præsteløftet er medtaget. I nutidig sammenhæng er der ikke nogen større interesse for ændring af løftet – heller ikke blandt de i bogen interviewede biskopper. Der var enkelte som gerne så en sproglig nyformulering, og Erik Norman Svendsen (Københavns Stift) foreslog et fælles præste- og ordinationsløfte, som skulle aflægges både skriftligt over for biskoppen og mundtligt over for me-

10. Kristine Garde: *Præsteløftet. En retsteologisk og kirkeretlig undersøgelse af præsteløftets status og betydning*, København 2008.

11. Sst., s. 13.

nigheden. Biskop Kjeld Holm (Århus Stift) var den eneste, som helt ønskede at afskaffe præsteløftet og erstatte det med en form for funktionsbeskrivelse. Han ønskede dog at bevare ordinationsløftet.

Alligevel mente Kristine Garde i sin konklusion, at der er et behov for en nyformulering af løftet: »så det fremstår klarere for alle, hvem præsteløftet vedrører, hvilke embedspligter og -opgaver præsterne skal varetage i en folkekirke, der er præget dels af et autoritets- og traditions- tab, dels af ledelses- og strukturproblemer. Desværre giver disse vilkår alt for gode betingelser for udviklingen af overdrevne forventninger hos menighederne til præstestanden, men de kan også omvendt fremme en subjektiv selvrådighed blandt præsterne over for menighederne. En revision af præsteløftet kan netop være en katalysator for en tiltrængt besindelse på præstegerningens embedsteologiske omdrejningspunkt af hensyn til bevarelsen af folkekirkens evangelisk-lutherske identitet ...«.¹²

Kirkens økonomi

I regeringsgrundlaget fra 2007 kom forslaget til en omlægning af kirkens økonomi fra statsstøtte til bloktilskud. Året efter blev der nedsat et udvalg, som i november 2009 præsenterede Betænkning nr. 1511 *Omlægning af statens tilskud til folkekirken til bloktilskud*. Udvalgets fire kirkelige repræsentanter var biskop Søren Lodberg Hvas (Aalborg Stift), provst Grete Bøje (Ruderdals provsti), formanden for Landsforeningen af Menighedsråd, universitetslektor Inge Lise Pedersen og endelig Præsteforeningens repræsentant, næstformanden, sognepræst Charlotte Ellermann.

Rapporten præsenterede fire modeller alt efter hvem et bloktilskud skulle udbetales til: fællesfonden (nationalt niveau), stiftet (regionalt niveau), provstierne/de ligningsansvarlige (lokalt niveau) og endelig en kombination af det nationale og regionale niveau.

EU og kirke

Der har hidtil fra gejstlig side ikke været den store interesse for lobbyvirksomhed i Bruxelles på linje med den katolske kirke, jf. *Kirkehistoriske Samlinger*, 2008, s. 189f.. Alligevel arrangerede Det mellemkirkelige Råd et studiebesøg i februar til Bruxelles med seks biskopper blandt

12. Sst., s. 215.

de 23 deltagere. Adjungeret professor, ph.d. Lisbet Christoffersen, som sidder i Konferencen af Europæiske Kirkers arbejdsgruppe om EU-lovgivning, gjorde op med den danske holdning, at ingen kan tale på kirkens vegne: »Tværtimod vil jeg sige, at alle kan tale på folkekirkens vegne. På trods af folkekirkens selvforståelse er der masser af stemmer, der bidrager til debatten, blandt andet med forskningsanalyser.« (Kr. D. 17. 2.) I de øvrige europæiske lande er det ikke kun den katolske kirke, der aktivt er med i EU-lobbyisme, men også de protestantiske byder ind med hvilke samfundsmæssige tiltag, EU-politikerne bør være opmærksomme på. Når der nu er blevet en mere åben tilgang til at bruge mølet i den EU-politiske debat end tidligere, skyldes det, at mange direktiver fra EU omkring arbejdsmiljø, klima, ligestilling mv. også får betydning for den danske Folkekirke som en arbejdsplads.

Biskop Kresten Drejergaard (Fyens Stift) understregede i en kronik i *Kristeligt Dagblad* 25. 2., at turen ikke havde været med fokus alene på lobbyisme, men også for at se på hvorledes Lissabon-traktatens bestemmelser om kirker og religion tolkes af de politiske organer i Bruxelles.¹³ »Det centrale tema i samtalerne var fortolkningen og implementeringen af den programmatisk erklæring om, at unionen vil opretholde «en åben, gennemsigtig og regelmæssig dialog» med medlemslandenes kirker og organisationer med det formål at få formuleret holdninger i den europæiske værdidebat, hvilket alle var meget optaget af ikke mindst under indtryk af de krisetemaer, der i øvrigt præger den aktuelle dagsorden i den politiske virksomhed.

Som det blev formuleret under en mere uformel samtale: »Hvis vi står i et valg mellem pengene eller livet, er det nødvendigt, at der er nogle, der taler livets sag, eftersom politikere set fra en mere kortsigtet betragtning vil være tilbøjelige til at vælge pengene.«

Kirken og metroen

Hvad skal vægtes højest: gravfreden eller almenvellet? Det etiske spørgsmål blev debatteret, da metrobyggeriet i København kom til at berøre Assistens Kirkegård. »Folketinget må komme med en tilkendegivelse af, hvad man egentlig kan tillade sig i den her slags sager. Argumentet for at bryde fredningstiden på graven har været hensynet til al-

13. Lissabon-traktatens bestemmelser er nævnt i *Kirkehistoriske Samlinger*, 2009, s. 326.

menvellet. Men i så fald mangler der en afklaring af, hvad almenvellet er, og i hvilke sager vi skal acceptere argumentet om hensynet til almenvellet, og hvornår det ikke skal accepteres», lød det fra kirkeretsespert, cand. theol. Jørgen Stenbæk. (Kr. D. 13. 5.)

Der var flere forskellige udmeldinger om, hvor mange grave der ville blive berørt med henblik på flytning. Med hensyn til en grav med fredningstid indtil 2018, havde de efterladte ganske vist godkendt flytningen, men der skulle først gives tilladelse til en sådan af biskoppen. Sagen var uden fortilfælde, og Erik Norman Svendsen bad om »en vejledende udtalelse« fra Kirkeministeriet med henblik på, hvorvidt denne sag hørte ind under ministeriets generelle vejledning om brud på gravfreden, således at biskoppen havde hjemmel til at træffe afgørelsen. Det fastslog ministeriet, at biskoppen havde. Sagen fandt dog en løsning få uger efter, da familien trak tilladelsen til at flytte graven tilbage.

Metrobyggeriets vibrationer vil komme til at berøre mange kirker i København og på Frederiksberg. De to kommuner mener otte kirker, mens Københavns Stift har opregnet elleve: Davidskirken, Taksigelseskirken, Sct. Jakobs Kirke, Nazaret Kirke, Skt. Stefans Kirke, De døves Kirke, Marmorkirken, Garnisonskirken, Kristkirken, Gethsemane Kirke og Christiansborg Slotskirke.

Kirken, kultur og forskning

Abrahamfortællingen blev genstand for en debat i Kristeligt Dagblad, der varede gennem flere måneder. Årsagen var en udgivelse fra december 2008 på Aarhus Universitetsforlag *Taking Leave of Abraham – An Essay on Religion and Democracy* af lektor, dr. theol. Troels Nørager, der i bogen opfordrer til at tage afstand fra fortællingen om Abrahams ofring af Isak. Fortællingen kan tages til indtægt for et fundamentalistisk syn, der ikke harmonerer med demokrati.

Højrefløjen i dansk kirkeliv tog straks afstand fra det at kassere en bibelsk tekst frem for at gå dybere ind i en tolkning af den. Fra universiteternes forskere kom en støtte til lektor Nørager i form af opbakning af, at al forskning skal kunne ske i frihed med mulighed for en debat og publicering. Det er muligt, man ikke er enig i de forelagte teorier, men forskningen må nødvendigvis være åben og tilgængelig, hvis den skal gøre gavn. »Vi driver akademisk teologi, som vi driver andre former for videnskab, for at blive klogere på verden og os selv, også der, hvor det strider mod vanetænkning og egne fordomme.« Lød det fra lektor Anders-Christian Jacobsen, Det Teologiske Fakultet, og leder af Afdeling for Religionsvidenskab, Anders Klostergaard Petersen, begge fra Aar-

hus Universitet, mod *Kristeligt Dagblads* kirke- og tro-redaktør Morten Thomsen Højgaards kritik i Kr. D. 8. 6., der gik på, at teologisk forskning skulle besinde sig på folkeligheden, hvilket de to forskere så som rindalisme. (Kr. D. 13. 6.)

Men var Nøragers kolleger enige i forskningens frihed, var de ikke altid enige i bogens fremlagte synspunkt. Lektor Pernille Carstens fra Aarhus Universitet: »Det er, som om vi ikke må høre om, hvor voldsom og forfærdelig Gud også kan være. Derfor laver vi en gudsforståelse, der passer til et humanistisk billede af, hvad kristendommen bør bestå af. Det er at skabe en teologi, så den passer til det menneskesyn, der er fremtrædende i samfundet.« (Kr. D. 8. 6.)

Formand for Menighedsfakultetet, sognepræst Jørgen Jørgensen talte imod at tilrette gudsbilledet efter sit eget hoved i *Kristeligt Dagblad* 28. 5., hvilket fik lektor Anders-Christian Jacobsen til at komme med et indlæg i samme avis 9. 6., hvor han talte om Menighedsfakultetets »teologiske sterilitet«. Jørgen Jørgensen tog til genmæle i Kr. D. 13. 6. »Mit udgangspunkt er at fastholde skriften som norm for al lære, liv og undervisning i kirken. Fortolkningen heraf er teologiens opgave, og det vil altid føre til spænding og debat, når mennesker skal forsøge at omplanke til nutid, hvad der blev sået i en fjern fortid. Og den spænding skal udfordre enhver teologisk student – hvilket også sker på Menighedsfakultetet.« Fra Lolland-Falsters Stift greb biskop Steen Skovsgaard også pennen for at kommentere Anders-Christian Jacobsens indlæg af 9. 6.: »Hvem sagde steril? Bliver verden og gudsbilledet ikke netop sterilt, hvis vi afviser disse beretninger? Var det ikke meningen, at vi skulle tage livtag med dem, kæmpe en Jakobskamp med dem og ikke slippe dem, førend de velsigner os? Tænk dog, hvis vi skulle slippe den fortælling og alene gøre teologien nutidig, relevant og ufarlig. Hvad med korsfæstelsen? Hvad, når det hedder, at det var Guds vilje, at Jesus skulle dø? Er det ikke også et gammeldags, farligt og utidssvarende gudsbillede?« (Kr. D., 11. 6.)

Lektor Anders-Christian Jacobsen fortsatte sit engagement i debatten i en kronik i Kr. D. 24. 6. dels for at se nærmere på den teologiske tolkning af bibelske tekster dels for at besvare biskop Skovsgaards spørgsmål. Tolkningen af Gudsbilledet fra Det Gamle Testamente har voldt teologer problemer siden kirkens første tid, påpegede Anders-Christian Jacobsen, men man har netop tolket og kommenteret dem i lyset af Det nye Testamente og den samtid, teologerne skrev i. I lyset af dette konkluderede han, at tolkningen af Abrahams ofring af Isak som et billede på troens lydighed »helt til det punkt, at man ofrer sit barn på

Guds befaling« – som Paulus stod for og i Anders-Christian Jacobsens øjne også mange i nutiden – ikke svarede til Jesu Guds billede eller som »en plausibel fortolkning i det 21. århundredes Danmark.« Derfor var det også nødvendigt at »tage afsked med bibelske fortællinger med sådanne budskaber!«

Biskop Skovsgaards kommentar til kronikken var et forslag om en alternativ tolkning: »Hvad nu hvis Abrahams ofring af Isak er en beretning, hvor Gud vil fortælle og minde os om, at kærligheden altid kræver offeret? At kærlighed indebærer, at man ofrer sig for den, man elsker?

Anders-Christian Jacobsen svarede til de to spørgsmål, at biskoppen havde glemt at skelne mellem det at ofre sig og så at ofre andre: «Problemet med fortællingen om Abrahams ofring af Isak er, at Gud ifølge denne beretning forlanger, at Abraham ofrer en anden – nemlig sin søn. Her tegnes et uetisk og ukristeligt guds billede, som vi må tage afsked med.» Og Anders-Christian Jacobsen fastholdt, at de tekster i bibelen, «hvis budskab er uantageligt for de fleste mennesker i dag», må forkastes. (Kr. D. 11. 7.)

Dette indlæg fik kritik af lektor Hans Hauge fra Aarhus Universitet: »Han roder rundt i forholdet mellem rekonstruktion af den oprindelige mening og den nutidige betydning. Han kan ikke finde ud af, hvad vi kommer med, og hvad teksten bidrager med.» Sognepræst Hans Ole Krebs Lange i Ringkøbing mente, at der var »ingen grund til at tage afsked med Abraham, men måske nok med en række gale fortolkninger.» Sognepræsten tolkede den gamle tekst som en fortælling, hvor Gud ikke ønsker, at Abraham slår sin søn ihjel i modsætning til Anders-Christian Jacobsens tolkning af guds billedet. (Kr. D. 16. 7.)

Anders-Christian Jacobsens svar kom i Kr. D. 8. 8., hvor han fastholdt sit synspunkt: «Det er for mig at se ikke til at komme uden om, at Gud ifølge denne fortælling kræver total lydighed lige indtil ofringen af andre mennesker. Dette guds billede mener jeg, at vi må gøre op med. Forestillingen om, at mennesker skal vise blind lydighed mod religiøse, politiske eller andre magter er farlig, fordi den fritager det enkelte menneske for ansvaret for sine egne gerninger – og ikke mindst ugerninger. Det var en af Troels Nørgers vigtige pointer i bogen »Taking Leave of Abraham«, der startede denne debat. »Men lektor Jacobsen viste også i samme indlæg, at hans tolkning eller rettere afsked med Abraham-fortællingen stak meget dybere, nemlig til en anden tydning af guds billedet i kristendommen end den traditionelle:« Tanken om, at Gud bringer sin søn som stedfortrædende sonoffer for menneskets skyld, står meget centralt i den kristne teologis historie. Desværre! For det er en fejlfor-

tolkning af Jesu død, som fører til samme forståelse af Gud – eller snarere bygger på samme forståelse af Gud som den, der ligger bag fortællingen om Guds befaling til Abraham om at ofre Isak.«

Troels Nørager selv var ikke uden videre begejstret for debatten i Kristeligt Dagblad, hvor han følte, mange gav deres mening til kende uden at have sat sig ind i bogens argumenter. »Jeg kunne naturligvis ikke drømme om at opfordre til afsked med «hele gudstroen fra Det gamle Testamente». Jeg forholder mig i bogen udelukkende til fortællingen om Abrahams ofring af Isak. I forhold til netop den fortælling har jeg nogle anfægtelser, og dem deler jeg med teologer lige siden oldkirkens tid. ... Med baggrund i Paulus (men ikke Jesus) har traditionen kaldt Abraham for «troens fader». Men i dag er der grund til at sige, at Abrahams blinde lydighed netop er et udtryk for det frygtens gudsforhold, som Jesus Kristus befriede os fra. Det er efter min mening selve evangeliet.« (Kr. D. 11. 6.)

En af røsterne fra debatten om Abraham-fortællingen, lektor Pernille Carstens, fik fem millioner kroner fra det Frie Forskningsråd til et nyt forskningsprojekt *Det Gamle Testamente som kulturel erindring*, som hun leder.

Et andet stort forskerprojekt ved Aarhus Universitet *Kristendommens kulturhistorie i Danmark* i ti bind tog sin begyndelse i 2004, et initiativ ledet af dr. phil. Per Ingesman, der 1. august kunne tilføje titlen professor. Projektets økonomiske fundament havde manglet, men der kom nu bevilling fra Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, hvilket gjorde det muligt at påbegynde publicering.

I København er Dødehavsrullerne et satsningsområde, hvor forskere som professor Jesper Høgenhaven, lektor Søren Holst og ph.d.-studerende Trine Bjørnung Hasselbalch står for et internationalt samarbejde med andre forskere i de kommende år. Lektor Bodil Ejrnæs stoppede ved Det Teologiske Fakultet i begyndelsen af året, men bestemt ikke sit forskningsarbejde; hun var aktuel som redaktør af *Dødehavsrullerne, indhold, historie og betydning*.

Theodicé-problemet er altid aktuelt, og et nyt forskningsarbejde på denne front kom fra lektor i systematisk teologi ved Københavns Universitet, Jakob Wolf, *Jobs tårer. Om Gud og det onde* på forlaget Anis. Hans indfaldsvinkel er, at Gud hverken skal forsvares eller det onde bortforklares; men som Job kan mennesket gå ind i en dialog med Gud.

Medens Folkekirkens forhold til staten – eller er det omvendt? – debatteres, kom bogen *Religionstolerance og religionsfrihed – Forudsætninger og Grundloven i 1849* på Syddansk Universitetsforlag som en

hjælp til at forstå den historiske baggrund, som stadig er platform for den lovgivning, der gælder for såvel folkekirken som andre trossamfund. Forfatteren, hospitalspræst Jens Rasmussen, pegede bl.a. på, at manglen på en egentlig forfatning for kirken, som Grundlovsfædrene forventede fremtidens politikere ville tage sig af, har gjort, at Folkekirken på mange måder stadig lovmæssigt er rodfæstet i enevældens politik.

Økumeni og dialogen med islam

Man kan ikke ud fra medieomtale vurdere, hvad der sker af aktiviteter. Et godt eksempel på dette er det økumeniske arbejde mellem de kristne kirkesamfund og også dialogen med islam. Ingen af de to områder fyldte meget i den offentlige debat, men en tur rundt på de forskellige organisationers hjemmesider viser, at der er mange spændende fremadrettede projekter, også selv om økonomien kan være stram.

Formand for Danske Kirkers Råd, domprovst Anders Gadegaard, var positiv, når det gjaldt dialogen mellem de forskellige kirkesamfund: »Ikke kun på det praktiske plan rykker kirkerne i Danmark tættere sammen, men også hvad angår det teologiske arbejde med en gensidig anerkendelse som kirker.«¹⁴ Kronikken tog udgangspunkt i et studiearbejde, som Danske Kirkers Råd var blevet bedt om at stå for af Folkekirkens Mellemkirkelige Råd med henblik på et svar til *The Nature and Mission of the Church* – udgivet af Kirkernes Verdensråd. Studiegruppens svar forelå til godkendelse i september.¹⁵ Udgangspunktet havde været at se på de områder, hvor man kan mødes i enighed – de bibelske fortællinger, trosbekendelse, bøn – frem for at lade dialogen være styret af forskellene.

Men trods milde vinde i økumenisk regi er der stadig dogmatiske konfrontationer. I marts 2008 blev de jordiske rester af kong Knud og broderen Benedikt sendt til undersøgelse ved Syddansk Universitets Retsmedicinske Institut. I den forbindelse henvendte den katolske biskop Czeslaw Kozon sig til biskop Kresten Drejergaard (Fyens Stift) med ønsket om to skeletdele af den helgenkårede Knud til den katolske kirke. Biskop Drejergaard sagde nej, selv om menighedsrådet ved dom-

14. Kronik i *Kristeligt Dagblad*, 28. 10.

15. Det danske svar såvel som rapporten *The Nature and Mission of the Church* kunne læses på www.danskekirkersraad.dk.

kirken i Odense og kongehuset havde været positive. Alle knogler skulle forblive i krypten i Odense Domkirke med den begrundelse, at den protestantiske kirke ikke har helgendyrkelse. Biskoppen havde konsulteret dr. theol. Peter Widmann, der støttede biskoppens afslag. Sagen kom omkring Folketinget, hvor MF Magnus Heunicke (S) bad om en redegørelse fra kirkeministeren. Birthe Rønn Hornbech kom med en redegørelse, som henholdt sig til biskoppens udtalelse. Biskop Kozon accepterede redegørelsen, selv om han ikke var enig, og sagen endte her.

I december blev Folkekirken tilsluttet Porvoo-fællesskabet. Det skete på foranledning af biskopperne og Det mellemkirkelige Råd. Når Folkekirken i 1996 valgte at takke nej til at deltage i dette kirkefællesskab med de andre nordiske kirke, de baltiske og den irske og anglikanske kirke, skyldtes det bl.a., at den anglikanske kirke dengang ikke anerkendte kvinder som gejstlige.

Indmeldelsen gav anledning til en debat, som begyndte da året gik på held og helt sikkert vil fortsætte ind i 2010.

For fjerde år i træk mødtes kristne og muslimske ledere til en to dages konference med fokus på sameksistens under temaet *Sammen i Danmark – med forskelle og ligheder*. Deltagerne fordelte sig med 23 kristne og 21 muslimer, hvor der fra Folkekirkens side bl.a. deltog biskopperne Niels Henrik Arendt (Haderslev Stift), Karsten Nissen (Viborg Stift) og Peter Fischer Møller (Roskilde Stift). Som de tidligere år var der en positiv stemning for dialogen og enighed om at fortsætte med en konference i 2010.

Biskop Niels Henrik Arendt, som deltog i ovennævnte konference, havde tidligere på året i bogen *Er det den samme Gud? – Gud i kristendommen og andre religioner*, Unitas Forlag, efterlyst en engageret diskussion med andre omkring det, vi tror på. Især mente biskoppen, at man fra kristen side har været tilbageholdende med at kaste sig ud i en debat ud fra tidligere tiders dårlige eksempler på missionsarbejde. »Selvom der ikke kan være et fællesskab om troen mellem kristne og ikke-kristne, må der jo bag ved de dybe forskelle være et fællesskab om den Gud, som har skabt os, og et fællesskab i det at være menneske. Jeg synes ikke, vi kan komme længere end til at sige, at vi i de forskellige religioner bekender noget dybt forskelligt om Gud, og så i øvrigt overlade resten til Vorherre. Samtidig mener jeg, at vi som kristne må fastholde den opfattelse, at der findes altså kun én gud, som er Gud for alle, uanset om de er muslimer eller hinduer, eller hvad de nu er. Set fra et kristent synspunkt må vi fastholde, at den levende Gud er alle menne-

skers gud, og at Jesus har betydning for alle mennesker, hvad enten de tror på ham eller ej.» (Kr. D. 21. 4.)

Epilog

Den økonomiske krise kradsede fortsat i udlandet såvel som hjemme. Der var mange, der gerne ville se det som en tid til at finde andre værdier frem end de materielle og forventede, at det ville forårsage en stigning i interessen for kirken og dens budskab. Så enkelt er det nu ikke, viser kirkehistorien. Lavkonjunkturer og kriser øger ikke nødvendigvis folks åndelige søgen, ligesom kirkegængerne heller ikke behøver at svigte i gunstige tider. Men der er ved at ske en ændring i samfundet fra individualiteten til en søgen efter fællesskab og mening, og her er det kirkens udfordring at byde ind med sin forkyndelse og værdier.

Skal noget nyt i årets kirke debat fremhæves, må det være, at modstanden mod religionens plads i det offentlige rum klinger af, og at der i stedet spirer en holdning frem, der gerne vil stå ved kirkens evangelium og det menneskesyn, den repræsenterer. Der er kommet en forventning til, at kirken bidrager til samfundsdebatten, fordi det kristne budskab her kan gøre en forskel.

Det er en holdning, der også spores inden for kirken selv, bl.a. i forbindelse med den danske kirkelige studietur til Bruxelles, hvor biskop Drejergaard den 17. 2. udtalte til Kristeligt Dagblad: »Jeg mener, vi har en teologi, nogle værdier og et menneskesyn, som vi skal have repræsenteret på den europæiske scene.«

Begivenhederne i Brorsons Kirke bidrog til den fortløbende debat om kirkens forhold til staten. Men hvor det normalt plejer at være yngre politikere, der ønsker Folkekirken adskilt fra staten, brød der i denne sammenhæng en kritik ud i det kirkelige landskab rettet mod politikerne for at blande sig i kirkens indre anliggender. »Politikere vil ikke længere kun lovgive for rammerne for det folkekirkelige liv, men forsøger også at kontrollere sindelag, opfattelser og teologi« lød det fra biskop Kjeld Holm (Århus Stift) og Indre Missions generalsekretær, Thomas Bjerg Mikkelsen mente, at politikerne manglede indlevelse og integritet, der i sidste ende kunne risikere at føre hen til en adskillelse. (Kr. D. 17. 9.)

Biskop Erik Norman Svendsen kom med en endnu mere profetisk udtalelse i et interview i *Kristeligt Dagblad* den 27. august, få dage før han afgik som biskop: »Når Grundloven skal ændres næste gang, så tror jeg, at formuleringen om, at den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, som understøttes af staten, udgår.« I stedet så biskoppen

en kirke, der fremover skulle tage et større ansvar for ledelse og økonomi og med et nationalt kirkeråd.

Det profetiske udsagn virker plausibelt, når man ser tilbage på de sidste ti års kirkehistorie. Her har debatten omkring kirke/stat-forholdet og kirkens rolle i samfundet gået i retning af en kirke, der er ved at finde egne ben at stå på i en verden, der forandrer og udvikler sig hele tiden.

Tilslutningen til Porvoo-fællesskabet er endnu et skridt på vej udad. Det bliver spændende at se, på hvilken måde dette fællesskab vil præge den danske Folkekirke.